

„BOSZORKÁNYPER” A TÁRSADALOMMAL?

BARÁTH ÁRPÁD

Hódi Sándor nevével már többször is találkozhatott az olvasó — könyvek, értékezesek, kritikák vagy éppen népszerűsítő interjúk révén. Azoknak, akik nem ismernék még „hallásból” sem, nyugodtan elmondhatjuk, hogy egyik legtermékenyebb pszichológus író-szerzőnk, akit ügyes, szabatos tollforgatása, korszerű és igényes probléma- és témaválasztása, de mindenekelőtt élesen polemizáló társadalom- és társadalmi témák miatt sokan „adai pszichológus-fenyegetések” tartanak. Tüzetesebben utánanézzve azonban Hódi 1978 táján fellendülő népszerűségének, azon meglepő adatnak jutunk birtokába, hogy, a számos napi- és hetilapban megjelent népszerűsítő cikkeket leszámítva (1), eddigi munkássága nemigen talált különösebb visszhangra szaktársai, azaz pszichológusok körében. Pszichológiai szakkritika Hódi eddigi könyveiről elvéve akad. (2) Ezt mások, nem pszichológusok is észrevették! Ez önmagában nem szenzáció, nem égbekiáltó jelenség, hisz sok más pszichológus akad még, akinek népszerűsége előbb sarjadzik laikusok köreiben, mint tudományuk „üvegházában”. Csak Hódi esetében nem árt e jelenséghez némi méltatást fűzni, hisz itt nem csupán róla mint egyedi szerzőről van szó, hanem egy olyan munkásságról, amelynek mondanivalója sok helyütt elmarasztalja azt, aminek nevében íródott, magát a pszichológiát mint empirikus tudományt. Ez pedig egy olyan hozzáállás, amely enyhén szólva ellentmondásos, és első pillanatra érthetetlen egy olyan nemzetiségi közegben, ahol ugyanezen tudomány még csak meg sem honosodott; ahol a nép a pszichológust, nyelvét törve, „cikológus”-nak (is) mondja, avagy éppen sehogyan!

De hát miért is van az, hogy Hódi munkásságát mindeddig nem érintette átfogóbb szakkritika?

Elsősorban is Hódiról az országhatárokon belül csupán a magyarul olvasó közönség hallhatott/olvashatott, ami eleve kizárja annak lehetőségét, hogy munkáival más nyelvközösségbeliek is eredetiben megismer-

Hódi Sándor: *Magatartásformák és társadalmi viszonyok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983.

kedjenek és netán kritikai párviadalba kezdjenek. Ez a tény annyival is érdekesebb, mert Hódi nevére igenis felfigyeltek szélesebb hazai szakörök is, minnek folytán egyes szaklapok (pl. a belgrádi *Pszichologija*) szerkesztősege érdeklődik eddigi munkásságának szerbhorvát nyelvű bemutatása és méltatása iránt. Egyszóval, Hódi mindeddig még nem lépett a hazai pszichológusok „nagyközönsége” elé; a hazai magyar nyelvű kollégák száma pedig még mindig igen kevés ahhoz, hogy közülük egypáran kitörnének a sorból felvenni Hódival az általa diktált sajtóságtól való húzódozása egyébként világjelenség, s nem csupán holmi „bácskai kuriózum”! Oly tetterre kész, radikális kritikusokat, mint Hódi, pszichológusok köreiből jóval nehezebb találni, mint másutt!

Másodszor, Hódi munkássága összetett; számos társadalomtudományi és bölcsészeti ágazat határterületén mozog, ami abban csúcsosodik ki, hogy nehezen közelíthető meg bármelyik „mono-diszciplináris” oldalról — ahonnan a kritikusok többsége indul —, akár a pszichológia, a szociológia, a pedagógia, a politológia vagy éppen a tudományfilozófia oldaláról. Mert Hódi kitűnő írókészséggel és belátóképeséggel valójában „bújócskázik” az egyes tudományok és ezek ágazatai között hagyott résekben. Támadja az ún. „neo-pozitivisták” pszichológiát, szociológiát stb., de mielőtt komolyabb, elmélyültebb, konkrét adatokhoz nyúlna, mintegy felkínálva magát célpontul — mint ahogyan másokat talál és személy szerint kritizál olykor-olykor igen elmarasztaló, csúfondáros módon (3) —, ügyesen „átcsúszik” egy másik területre (nemritkán politikai gazdaságtanba, politológiába), hogy onnan aztán „illegális határátlépést” tegyen vissza a pszichológiába, fedezékül egy esztétizáló stílust, kötetlen és közvetlen „szubjektív hangvételt” használva.

Az eddig elmondottak alátámasztása érdekében ki kell említeni még egy tény: ha Hódi munkásságát le kellene kódolni pl. az APA — American Psychological Association — osztályzási rendszere szerint, kétségtelenül a „humanisztikus pszichológiának” nevezett irányvonalba tartozna. (4) Felesleges itt latolgatni, hogy ez az egzisztencialisztikus-fenomenológiai ötvözetű „pszichológia” jobb-e vagy „rosszabb” a korszerű tudományos, Hódi által „neo-pozitivistának” nevezett empirikus pszichológiától. Tény az, hogy Hódi „humanisztikus-pszichológiai” világa, mint ahogyan számos egyazon felekezetű (humanista) pszichológusé is, egyszerűen *más*, mint egy empirikus beállítottságú, aktív kutató-pszichológus precizitást és részletező odafigyelést követelő, matematikával és számítástechnikával telített „mini-világa”. Hódi munkássága a pszichológiai tudományok viszonylatában, röviden fémjelezve: *etikai*. A pszichológiával való kapcsolata elsősorban elméleti, spekulatív; egyik kritikusanak szavaival élve (Lányi) — „messianisztikus”. Arra törekszik, hogy a pszichológia és általában a humán tudományok „tisztaságát” megőrizze; hogy ezek netán

„értelmetlen”, „káros” gyakorlását fékezze. „Tudományos életünk folyamatban lévő átszervezésének végső soron az a célja — mondja Hódi egyik interjújában (5) —, hogy megszüntesse az elidegenedett tudományt, illetve hogy közelebb hozza az emberek konkrét gyakorlati problémáihoz a tudományos kutatómunkát.”

Ennyit Hódiról mint szerzőről. Bemutatásához kiegészítőül szolgálhat legújabb, sorjában immár negyedik könyve, amelyre most térjünk át!

*

Hódi Sándor könyve, *Megatartásformák és társadalmi viszonyok*, már a borítólapról is ítélve, ambíciós, igényes munka. Merész vállalkozás egy olyan téma feldolgozása, amely felé a társadalmi gondolkozók és kutatók legnagyobbjai fordulnak immár vagy 150 éve, Marxtól napjainkig. Gyűjtőnéven a *személyiség és társadalom* viszonyának problémájáról van szó, amelyre Gordon W. Allport, a személyiségkutatás és szociálpszichológia közismert veteránja azzal csodálkozott rá, miként is lehetséges, hogy a személyiség egyben következménye, tehát hordozója s alkotója is a társadalomnak. (6) Mindenekelőtt, amit tehát el lehet mondani és meg kell jegyezni a műről, ennek szerzőjéről és kiadójáról, hogy egy igen nehéz, összetett, de ugyanakkor kimondottan izgalmas és hasznos feladathoz láttak hozzá. „Izgalmas és hasznos” azért, mert századunk egyre mélyülő krízisállapotait igyekszik közelebb hozni egyéni és társadalmi tudatunkhoz; sokszorosan felbolygatott, „nyugtalan értelmünket” izgatja és hajszolja további igazságkeresésre, belátásra, tetterre, munkára, elmélyülő ön- s mások megismerésére; egy egész — matematikai értelemben vett — katasztrófa előtt álló civilizáció többreüt megkérdőjelezésére. Ezen vállalkozás már magában is őszinte elismerést érdemel. Mi több, tudomásom szerint Hódi munkája az első hazai magyar nyelvű pszichológiai szakdolgozat ebből a témakörből, ami hosszú évtizedeknek a pszichológiai tudományokban észlelt kihagyásait igyekszik némileg pótolni. Egyszóval, figyelemre és további gondozásra érdemes munkáról van szó, amelynek érdemei és hiányosságai egyaránt „jégtörők” hazai, jugoszláviai magyar pszichológiai szakirodalmunkban. Ezért, s épp ezért az elvitathatatlan érdeméért jogos és szükségszerű a művet, véleményem szerint, „szigorú” szakkritikával méltatni, amelyből valahányunknak — pszichológusoknak, nem pszichológusoknak, szerzőknek vagy olvasóknak — ténylegesen több hasznunk lesz, mint holmi üres, egykönnyen lelkesedő kézszerongatásokból.

*

Hódi művének alapproblémája robbanásszerűen tör fel előszavának már első-második oldalán, ahol ugyanis általános elégedetlenségnek ad

hangot az eddigi, idevágó pszichológiai kutatásokkal kapcsolatban. Szerinte az eddigi kutatások „... megválaszolatlanul hagyják azt a kérdést, hogy a viselkedést meghatározó alkati sajátosságok és személyiségvonások milyen összefüggésben állnak a társadalom szerkezeti felépítésével, belső folyamataival, reprodukciójával” (2—6. oldal). Elmarasztal minden eddigi pszichológiai tudást, amely, mint mondja, a „... személyiségstruktúra bizonyos eleme és a viselkedés között fennálló összefüggés kimutatása” mögött nem fedí fel az egyén sajátos életmegnyilvánulását. Olvasójának megígéri, hogy dolgozatában épp ezen hiányosságokat igyekszik majd kárpótolni. Azzal, hogy igyekszünk felfedni a „... szociális magatartások létrejöttének okát”, írja szerzőnk, „a társadalmi viselkedés szabályzórendszerének ismeretében meg tudjuk válaszolni azt is, hogy az egyén agresszív készítése, neurotikus szorongása, depresszív talajvesztése, öngyilkosságot érlelő kétségbeesése stb. milyen törvényszerűségeknek engedelmessékedik. Vagyis válaszul szolgálhatunk a pszichopatológiai körképek kialakulására vonatkozólag” (9. oldal).

Eddig Hódi előszava, amely, noha vitális problémákat vet fel, túl sokat ígér ahhoz képest, amit egyáltalán tisztázottnak tartunk a személyiség és társadalom ok-okozati összefüggésében; másrészt ahhoz képest, amennyit egy mű fel tud mutatni és bizonyítani egy szál magában, s ami még fontosabb, pusztán spekulatív, „logikai” alapon, azaz szerzőjének bárminemű s-rangú, idevonatkozó esetleges kutatásai nélkül! (Megjegyzendő, hogy Hódi saját forrásmunkákat, kutatásokat művében nem csemez.)

*

A mű hat fejezetre, többé-kevésbé egymásba szövődő, gondosan címzett alaptémára oszlik. A Pszichológiai típusok című első fejezetben Hódi igyekszik bemutatni, hogy mit is értünk a pszichológiában „egyéni különbségek” alatt, valamint hogy honnan erednek, miben is állnak az ún. pszichológiai „típustanok” (tipológiák) — Hipokratésztől egy általa kiválasztott „modern személyiségtipológiáig”, azaz az Eysenck-fele introverzió-extraverzió „típustanig”. Alapmondanivalója Hódinak, hogy a „... klasszikus (?) tipológiák legnagyobb melléfogása az, hogy »lehántva« az emberről társadalmiasságát, azt szerették volna meghatározni, hogy milyen egy-egy ember »önmagában«, »belülről«, vagyis alkatilag” (36. oldal). Szerinte egy „... jó tipológiának éppen abban kell segítségünkre lenni, hogy rávillantson társadalmiságunk és személyes életünk legjellemzőbb összefüggéseire, megfelelő stratégiát kínálva fel mindjárt, egyéni szinten a típusokkal járó hátrányok kompenzációs lehetőségeire, társadalmi szinten pedig a típusokat létrehozó és fenntartó viszonyok megszüntetésére” (37. oldal). Időközben támadásba lendül Hans J. Eysenck neves angol személyiségkutató ellen, akit azzal vádol, hogy

„elkötelezett (neo)pozitivista”, aki „... a viselkedési típusok alapjául szolgáló mintákat merőben spekulatív osztályzási kategóriákból származtatja” (27. oldal). Később azonban Hódi, mintegy megelégedve ezen állításáról, azt jelzi, hogy a „... gyakorlati élet jelzett követelményei szempontjából még az extravertió-introvertió személyiségtipológia állja ki leginkább a próbát. Ez a bipoláris tipológia sejtet ugyanis legtöbb összefüggést társadalmi életünk és személyiségünk lényegi kérdéseivel” (37—38. oldal). Mindezek után Hódi egy szóval sem tér ki vagy egytucatnyi más „modern személyiségtipológia” bemutatására — pl. Rorschach *Erfassung-* vs. *Erlebnistypus*, Schactel autocentrikus-allocentrikus „típusai”, Rotter zárt-nyitott/belső-külső irányítottságú „típusai”, Witkin mezőfüggő-mezőfüggetlen „típusai”, Guilford konvergens-divergens „típusai”, Inieles haladó-konzervatív szociálpszichológiai „típusai” ismertetésére —, de azt sem jelzi olvasójának, hogy hol is áll lényegében a mai személyiségkutatás ún. multifaktoriális („dimenziós”) elmélete, amelynek, mellest, vajmi kevés köze van a Hódi által notált „klasszikus tipológiákhoz”. Mi több, arról sem tudósít, hogy az utóbbi egynéhány évtizedben, pontosabban a 60-as évek kezdetétől napjainkig, igen intenzív kutatás folyik pontosan azon kérdések körül, amelyeket Hódi (is) latolgat, csak természetesen más szempontból. (7) Lezárhatjuk, hogy a mű kezdő fejezete szerzőnk igen önkényes hozzáállásáról tanúskodik korunk pszichológiájához; a személyiség- és társadalomkutatás mind történeti, mind korszerű összefüggéseiről — hibáiról, erőnyeiről — oly elrettentően silány képet ad, hogy elgondolkodtató: mi is lehetett valódi szándéka ezzel a harminc-valahány oldallal?

Az indulati élet szerveződése és szabályozása című második fejezetben szerzőnk az egyéni magatartásformák eredetének (okozati hátterének?) leírása felé indul. Általános és körlelektanból közismert témák rövid — laikusoknak feltételezhetően hasznos, ismeretterjesztő! — áttekintése után (pl. frusztráció, késleltetési képesség, elhárított mechanizmusok stb.) Hódi a „pszichológiai homeosztázis” fogalmával és szerepével foglalkozik az az egyéni élet és magatartások szerveződésében. Hódi a pszichológiai homeosztázisban (azaz „egyensúlyozásban”) mindenekelőtt egy állandósító (konzerváló?) elvet lát, amely nemcsak énképünk állandóságát, bizonyos értelmű „merevítését” szolgálja, hanem egyben a „lényünket meghatározó társadalmi viszonyokra” is erősítően visszahat. Véleménye szerint, a „... pszichológiai homeosztázis magyarázattal szolgál az egyéni különbségekre, sőt azokra a titokzatosnak látszó karakterváltozásokra is, amelyeket a mindennapi tudat valamilyen ismeretlen kör megnyilvánulási tüneteinek vél. A tipológiai és a pszichopatológiai kutatások kamatoztatnának ennek lehetőségét” (64. oldal), írja Hódi a pszichológiai tudományokra ismételtelen visszakanyarodó bölcselkedéssel. Hódi pszichológiai adatkezelése ebben a fejezetben helytálló, informatív, fordulatossá; a psi-

chológiai homeosztázissal kapcsolatos elméleti mulasztásaira majd később térek ki, a még hátralévő fejezetek rövid áttekintése után.

A harmadik fejezetben (Típusképződés — konfliktusos magatartásformák) bontakozik ki Hódi alapgondolata. Egy alapjában véve érdekes, innovatív, de ugyanakkor — avagy éppenséggel ezért! — elméleti tekintetben igen kényes téziszről van szó. Ismételten közismert témák után (szerepethiány mint „pszichoszociális ártalom”, szeparációs félelem stb.) Hódi „típusképződésről” szóló tézisével állunk szemben. Kiindulópontnak Hódi T. Leary (1957) interperszonális személyiségi diagnosztikai rendszert választja, azaz egy olyan osztályozási rendszert, amely mintegy 16 személyiségtípust (domináns-vezetői vs. gyenge-alárendelt, támadó-barátságatlan vs. barátkozó-empatikus stb.) egy kétdimenziós koordináta-rendszer körpontjaira helyez, a következő bipoláris vektorokkal: *domináció-szubmisszió*; *gyűlölet-szeretet*. (Mellesleg megjegyezve, a szerző ezt a Leary-féle diagnosztikai rendszert részletesen nem mutatja be; helytelenül azt állítja, hogy „... pusztán egy spekulatív konstrukció eredményeként állt elő”, noha köztudomású, hogy Leary és munkatársai igenis tetemes adathalmazok és közverlen megfigyelések útján jutottak ezen osztályozási rendszerhez. [8] Elméleti kiegészítésül felemlíti H. J. Murray (1938) ún. manifeszt-szükségrendszerét is, anélkül, hogy kitérne rá (a másodlagos forrásmunka utalása pedig téves; az utaló oldalszám Murray-val kapcsolatban légből kapott!).) (9) Hódi polemizál képzelte vitatársával, Learyvel az egyéni típusok eredetének kérdésében. Szerinte a szociális magatartásformák nem „öndetermináló” jellegűek; nem az egyén önértékelésének és énképének következményeként alakulnak ki, mint ahogyan Leary állítaná (?), hisz „... az énkép és az önértékelés is egy sajátos interperszonális helyzet következménye” (78. oldal). „*Annak az interperszonális helyzetnek a következménye, amely végső soron az adott szociális rendszerre jellemző intézményes viszonyoknak van alávetve,*” írja szerzőnk ugyanott. (Kiemelés tőlem.) S ez lényegében Hódi alaptézise. Arról igyekszik meggyőzni az olvasót, Learyre hivatkozva (?) ismételten, hogy „típusképződés” alatt valójában egy kóros személyiséggé válási folyamatot kell érteni, amelynek forrása valamely szorongásos interperszonális helyzet. Így számára a „típus” nem más, mint egy konfliktus valaminő megoldása, ahol „... tényleges megoldásról persze nem beszélhetünk, hiszen a szorongáscsökkentő pszichés mechanizmusok szociális magatartási sémává való rögzülése éppenséggel konzerválja a konfliktushelyzetet” (79. oldal). Érdekes tézis, amely szerint különböző társadalmi viszonyok különböző magatartásformákat szelektálnak, egyeseket „előnybe”, másokat viszont „hátrányosságba” kényszerítve. Ezen viszonyok gyökeres változásával, írja Hódi egy előbbi kontextusban, elvárandó, hogy az illető populáció típus-összeállítás is változzon (39. oldal). Hódi a továbbiakban egy típusválogatással igyekszik illusztrálni azt a „bűvös kört”, amely az uralmon lévő társadalmi viszonyok és az általuk szelektált személyi ma-

gatartásformák között véleménye szerint kiépül s generációról generációra mintegy újratermelődik. A típusokat „kényszerpályáknak” tekintve elmondja, hogy pl. egy „uralkodó, vezető személyiség” érvényesülési lehetőségeit egy „államapparátus bürokratikus intézményei biztosítják”; egy „agresszív, szadisztikus személyiség” rendőri, katonai, börtönőri, tanári, papi stb. pályán találhat leginkább magára stb. E fejezet zárószakaszában Hódi a „szocializáció ellentmondásairól” szól. Ez nézete szerint abban van, hogy a különböző szociális magatartásformák jelentős „... különbségeik ellenére megegyeznek abban, hogy érintetlenül hagyják a fennálló társadalmi viszonyokat, mi több, erősítik azokat” (96. oldal). Egy szóval, a szocializáció folyamán „... a társadalom az adott kultúrára jellemző interiorizációs technikákkal mintegy »beprogramozza« az egyén érzés- és tudatvilágába a rendszer stabilitását és zavartalan reprodukcióját biztosító elvárásokat, értéktartalmakat, normákat”. (Uo.)

S itt kezdődik Hódi „boszorkánypere” a társadalommal, amelynek szimbolizmusára később még visszatérünk.

A Normális és kóros magatartás című negyedik fejezet a korszerű radikális pszichiátriai/pszichológiai gondolkodás „relativitáselméletét” tárja fel az olvasónak, közismertebb szerzők (pl. Szász, Cooper) gondolatmenetét követve. (10) Fordulatos könnyedséggel és ideológiai jártassággal megírt fejezet; megítélésem szerint, a könyv legsikerültebb része. Hódi az ún. „sikeres” és „sikertelen” szocializáció kérdéséből kiindulva rámutat a szociális deviáció és „kórosnak” bélyegzett magatartásformák között gyakran fellelhető „ördöggörre”, azaz amikor egy bizonyos magatartásformára rászorul egy társadalmi csapda, egy stigmatizációs rendszer csupán azért, mert deviáns, „normaszegő”. Következésképpen, a laikusok „kóros készletét” keresnek ezen normaszegés mögött segítségül szólítva a szomatikus pszichiátria diagnosztikai és terápiás rendszerét, s ezzel az „ördöggör” be is zárul. „A betegségkonceptió, mint látjuk, írja Hódi egy helyen, lehetővé teszi, hogy úgyszólván bármely magatartást orvosi problémaként kezeljünk. Betegséggé minősíthető így minden visszahúzódság vagy olyan törekvés, ami az adott társadalmi gyakorlati viszonyoknak éppen nem felel meg.” (105. oldal.) Hódi joggal mutat rá azon tényre, hogy az ún. „mentális betegségek” bizonyos társadalmi megítéléseket tükröznek vissza — amelyek időtől s tértől függően, tehát kultúránként változnak —, de ugyanakkor túlnótló elhamarkodja a „normalitás” pszichológiai vonatkozású kérdését, mintegy áthessegetve a problémát a szociológia hatáskörébe. Nem egyezhetünk pl. azon állításával, hogy a „beteg”, „kóros”, „patológiás” stb. fogalmaknak semmi közük bizonyos személyiség-állapotokhoz, sajátos pszichikai folyamatokhoz, ezekben beállt elváltozásokhoz stb. Nem egyezhetünk azon demagógiával, hogy az összes nonkonform magatartási formák „... a pszichológiai homeosztázis szempontjából a személyiség normális reakcióinak tekinthetők”, azaz hogy ezek diagnosztikája semmi esetben sem „a pszichológiai állapot specifiku-

mait tartja szem előtt, hanem meghatározott társadalmi érdekeknek, ideológikus szempontoknak hivatott érvényt szerezni” (120—121. oldal). Ez túlon túl naiv leegyszerűsítése a dolgoknak! Ezzel az extrém redukcionálizmussal Hódi a „fürdővízzel kidobja a gyereket is” — bölcsen elhallgatja az abnormálpszichológia egész ismeretrendszerét; számára a „sikertelen szocializáció” egyenlő lesz a „kóros magatartásformák” társadalmi „kényszerpályáival”, a „sikeres szocializáció” pedig a konformitás fogalmával; a deviáns viselkedésformák beláthatatlan tömkelegére és különbözőségeire (nyilván a bűnözéstől, az alkoholizmustól a konstruktív kreativitásig!?) egyszerűen ráhúzza azon egyoldalú, Merton-féle állítást, hogy netán „... meghatározott struktúrákon belül stabilizációs szerepet látnak el”, azaz „rendszerstabilizációs” funkciójuk van; a pszichológiára pedig rávetíti azon állítást, hogy a laikusok társadalmi „bélyegzőrendszeréhez” igazodva „... kénytelen-kelletlen elfogadja az ember természetének sajátos filozófiai értékelését”, aminek következtében „olyan teóriákat gyárt hat a kóros magatartás értelmezésére, olyan általánosságokat, szabályokat, törvényszerűségeket kínálhat fel a lelki élet törvényszerűségeinek megértéséhez, amelyekkel logikailag rendet visz a megfoghatatlannak látszó történésekbe, valójában azonban meghamisítja az okozati összefüggéseket és korlátozza e kérdéskör megértésének lehetőségeit” (104. oldal). Hódi sok jó megfigyelése végtelenségig vitt, egyoldalú criticizmussal keveredik. Reá is egyaránt illik Szász Tamás — feltételezhetően Hódi egyik eszmei vezetője! — egy kritikusának azon megjegyzése, hogy „... legjobb pontjait veszíti el, sajnos, a (kártya)keverésben”. (11)

A Pszichés reakcióképződés, deviáns viselkedés című ötödik fejezetben Hódi konkretizálni igyekszik azon tézisét, hogy „... az interperszonális viszonyok megoldatlanságából fakadó konfliktusok áthidalására az egyén sajátos karakterképződéssel reagál” (127. oldal). Megpróbálja illusztrálni, hogy a konfliktusos személyi függőségi viszonyok miként válnak át bizonyos deviáns reakcióképződésre. Az előző fejezetek nagy lendületű elméleti-kritikai fejezetei után azonban némi csalódást okoznak az itt kifejtettek. Elsősorban is, Hódi itt olyan anyagot dolgoz fel (partnerkonfliktusok, neurózisformák, a szexuális élet zavarai, alkoholizmus stb.), amely, úgy mond, „standard”; immár több ezerszer íródott át egyik tankönyvből a másikba — hol kevesebb, hol több sikerrel; sok helyütt értehetőbben és áttekinthetőbben, mint jelen esetben. (Ne feledjük azonban, hogy itt egy szakvéleményről van szó; laikusok számára ugyanezen fejezet, feltételezem, igen-igen hasznos információkat, tartalmazhat!) Másodszor, továbbra is szakmai szempontból ítélve, a különböző „deviáns viselkedések” tradicionális leírásában Hódi miutegy meghazudtolja önmagát: Olyan magatartásformákat tárgyal egy olyan (tradicionális) diagnosztikai csoportosítás alapján, amelynek szavahihetőségébe már előljáróban (az előbbi fejezetben) kételkedett. Azaz, épp az a csoportosítás, ame-

lyet ő (is) használ, véleménye szerint „minden különösebb rendszerezési elv nélküli”, azaz pontosan ezért „... azt a látszatot igyekszik kelteni az emberekben, hogy itt lényegüket tekintve egymástól merőben különböző megnyilvánulási formákról van szó, amelyek ekként tulajdonképpen más-más „kór” kifejeződései” (125. oldal). Miért nem próbálkozott szerzőnk egy más, alternatív csoportosítási (hogy ne mondjuk, „diagnosztikai”) rendszerrel, hisz többen is foglalkoztak már ugyanezen kérdéssel az irodalomban, váltakozó sikerrel? (12) S végezetül, Hódi elképzelései az egyes deviáns viselkedésformák gyógykezeléséről, enyhén szólva, igen igen homályosak. Egynéhány élcelődő megjegyzésen kívül a szuicidológiára, Freudra, a kognitív terápiákra stb. vonatkozólag, az egész idevágó szakirodalmat egyszersmind mellőzi; még azon újabb keletű terápiás modelleket is, amelyek éppenséggel egyazon vagy hasonló premiszákból indulnak ki, mint Hódi. A kommunikációs, avagy ahogyan sokan nevezik, az ún. „paradoxális” segítői stratégiák immár gazdag irodalmáról és ismeretvilágáról van szó. (13) Ahelyett, hogy olvasóját, ha mást nem, egynéhány oldal erejéig megismertetné ezen és más főbb pszichoterápiás vagy szocioterápiás rendszerrel — hogy némi elementáris ismeretek alapján az esetleges hasonló vagy éppenséggel Hódi által leírt bajokkal küszködőknek legalább némi fogalmuk alakulna ki arról, hogy mit is tesznek mindazok a Hódi által sok helyütt elmarasztalt „szakemberek” a nagyvilágban ezen és ezen baj gyógyításában/gondozásában!! —, szerzőnk az egész problémát ismételtelen áthessegeti ideológiai-társadalmi szintre. Bölcselkedve elmondja, hogy „... minden pszichopatológiai elmélet tökéletlen marad és áthatatlanul (hamis teóriákat gyártva, konzervatív) ideológikus szerepet vállal, ha nem képes a deviáns magatartások által reprezentált élethelyzetet, mint valamely individuális élettörténet következményét, társadalomtörténeti helyzetek kifejeződéseként megvilágítani” (183. oldal); s végezetül megállapítja, hogy a „... gyógyítás végső soron csak a társadalmilag hatékony cselekvőképesség biztosítása révén lehetséges” (184. oldal). A kérdés az, hogy miben látja Hódi ezen „társadalmilag hatékony cselekvőképességek” biztosítását.

Erre vonatkozó fejtegetéseit könyvének A társadalmi cselekvés lehetőségei című zárófejezete tartalmazza. Bevezetőül, Hódi megállapítja, hogy véleménye szerint sem a marxista, sem pedig a „polgári ihletésű szociológiai és pszichológiai vizsgálatok” nem jártak különösebb eredménnyel az objektív társadalmi viszonyok és az individuális magatartás közötti kapcsolatok értelmezésében. Hogy mire alapozza ezt a megállapítását, nem tudom; irodalomjegyzékéből ítélve, egyetlenegy kritikai műre (?) (14), de hogy felületesen áll hozzá az egész idevágó, az utóbbi években mind áthatóbb kutatások tömegéhez (15), az tény. A sorok között mintha azt akarná sugallni, hogy ezen a területen mintegy száz-valahány esztendeje már senki nem csinált semmit, avagy ha csinált is — rosszul?!! Ezek

után Hódi mintegy 30 oldalon azt fejtegeti, hogy korszerű társadalmaink mennyire elintézményesedtek, elbürokratizálódtak; hogy mekkora méreteket ölt és mily formákban jelentkeznek az elidegenedés stb. stb. Közismert, immár közhelynek számító témák a társadalomkritika és radikális szociológia bőséges irodalmának hagyatékából. (16) E makronívóról közelít az egyéni társadalmi élet szövetéhez, azzal, hogy olvasójának bemutatja az úgyszintén közismert Goffman- és Parsons-féle szerepelméleteket, fejtegeti a formális és nem formális személyi kapcsolatokat, a viselkedés „túlzárbályozásának” problémáját stb., hogy végezetül, igen-igen szűkszavúan, mindössze hat oldalon, kifejtse nézetét az „emberi viszonyok humanizálásának” problémájáról. Mintegy megfélekedve a pszichológiáról, szociálpszichológiáról s egyéb empirikus, az egyéni és közösségi életet részletező(bb) tudáshalmazokról, egyoldalúan politikai gazdaságtani irodalomra támaszkodva, Hódi itt lényegében közismert marxista téziseket mutat be. Amit közvetlenül az emberi viszonyok humanizálásával kapcsolatban érdemesnek lát konstruktívan kiemelni, az az, hogy „... az állam hatalmának leépítése, a decentralizálás, s vele együtt a bürokrácia csökkentése látszik az egyedüli útnak, de egyúttal a legnehezebben megoldható problémának. Ebben a vonatkozásban jogosak azok az elvárások, amelyek az öngazgatású szocializmustól várnak új megoldásokat” (220. oldal). Ez mind pontos és produktív vitákra készítő megállapítás, de egy pszichológus szerzőtől több is elvárható művének zárószakaszául, főként oly magas ívelésű előszó és egynéhány igazán jól sikerült fejezet után!

*

Kinek íródott, kinek ajánlható ez a könyv? — nem tudom. Ezt egyébként szerzője, Hódi sem tette közzé. Mert tartalmáról, stílusáról stb. ítélve nyilván egy igen heterogén összetételű olvasótábor címére szerző-dött. Ebben a határozatlanságban van talán a mű legfőbb erénye, de egyben legfőbb hátránya is. Vannak részletek, amelyek fordulatos módon úgy mond „mindenki” számára íródtak, vannak részletek, amelyekben a szerző kizárólagosan az ún. „neo-pozitivisták” pszichológusok „láthatatlan világegyetemével” (Polányi) vitatkozik; vannak részletek, amelyek iskolára avagy üzemi szemináriumra készített vázlatokra emlékeztetnek; s végezetül vannak részletek, amelyekből korántsem világos, hogy Hódi valójában kivel is vitázik, kinek szól egyáltalán; végeredményben, kit is akar — meggyőzni?!

Engem személyesen ez az utóbbi kérdés foglalkoztatott leginkább. Olvasás során mindegyre erősödött bennem az érzés, hogy Hódi lényegében egy képzelt „társadalommal” vitázik; Szász Tamáshoz hasonlóan, egy „*Terápiás Allam!*” (17) pereskedik — amelynek esetleges ellátásával netán majd egészségesek leszünk testben, lélekben, társadalmi viszonyaink-

ban (?!). Ennek folytán eszembe jutottak az egykori boszorkányperek. Hódinál is, akárcsak e perekben, a következő négy alkotóelemet tartalmazó sémára bukkanunk:

- adva van egy *társadalom* a maga sajátos hiedelem- és szokásvilágával;
- „rontástól”, „boszorkányoktól”, „sátántól”, „ármánykodástól” stb. való *félelem* s ezzel kapcsolatos társadalmi (etikai) óvintézkedések;
- vannak *bírák és tanúk* — az előzők az „igazságszolgáltatás”, az utóbbiak pedig az „áldozatok”, „megrontottak”;
- s végezetül, van egy silány, két- vagy többértelmű „*bizonyítóanyag*”, amelynek alapján valaki „boszorkánynak” minősítetik és elítéltetik (máglyára, kárhozatra — mindegy).

A boszorkányperek társadalmi hátterét jól ismerjük, hangsúlyozzák a hiedelemvilágok kutatói, hisz „rossz közállapotok, tartós aszály s az ezt követő éhínség keltett olyan közhangulatot, hogy mindenáron bűnbakot kerestek” (18:61—62. oldal). Meglepően hasonló, csak más összetételű társadalmi körülmények között — rossz közállapotok, politikai kiszolgáltatottság, „világösszeomlástól” való félelem, erkölcsi „éhínség” stb. —, a boszorkányperekhez meglepően hasonló sémával pereskedik Hódi is. „Bűnbakot” keres — s talál is eleget! — a kiszolgáltatottak, életükben „megrekedtek”, egyszóval az „áldozatok” százezrei nevében. Hódi bíraskodik egy „démonikusnak” vélt s bizonygatott társadalom felett. Sok esetben már-már ujjal mutogat ennek egyedi avagy közösségi képviselőire, hordozóira. Hódi pere azonban, az egykori boszorkányperekhez megdönbentő hasonlósággal, igen silány, két- vagy többértelmű tényanyagra épül.

Természetesen itt szó sincs arról, hogy a mű egészében netalán „értelmetlen” lenne; hogy szóra, azaz olvasásra sem érdemes, avagy hasonló. Ellenkezőleg: egy szerző, egy radikális gondolkodású pszichológusnak a szakmájával, annak hordozóival, közvetlen környezetével stb. kapcsolatos, *személyes élményvilágáról* van szó, igaz, sok helyütt a „tudománykodás” köntösébe bújtatva. Aki Hódinak e sajátosságos beállítottságát érzéklni és értékelni tudja, jelen könyvét, miként a korábban megjelent másik hármát is, érdeklődéssel és „dia-logikus” vitakészséggel forgatja majd. Hogy hány és milyen nemű vitatémákra bukkan az olvasó a műben, az valójában tőle függ! Vitaindítóul íme néhány kulcskérdés, amelyekről valóban érdemes vitázni s Hódi velük kapcsolatos egyes megállapításait, gondolatvitelét stb. komolyan át-gondolni, kritikái ellenérvek „sortüze” alá venni:

1. *Az egyéniség és társadalom ok-okozati viszonya:* Hódi ezt a viszonyt végtelen egyoldalúsággal térképezi fel. Igaz, hogy helyenként „kölcsonhatásokról” szól, sőt azt is elmondja, hogy az ember egy „speciális ingerkereső és ingerszabályozó”, egyszóval, *aktív*, kreatív lény — amiből természetesen következne, hogy egyaránt változtat környezetén, mint ahogyan ennek változásaival jómagá is változik. Így vissza-

csatolási, részlegesen nyitott kauzális rendszerről van szó, amelyben a hatás-visszahatások időbeni eltolódásokkal jönnek létre (nem pedig egy időben!), azaz mindkét rendszer *fejlődésének*, ún. „koevolúciójának” során. Hódinak nem egy ilyen, ma már nélkülözhetetlen (interaktív) rendszer áll érdeklődésének középpontjában. Könyvének egész mondanivalója egy statikus (zárt), mi több egyirányú kauzális rendszerre épül. Azaz csupán arra a kérdésre, hogy a társadalmi tényezők és viszonyok miként hatnak/hathatnak a személyiségfejlődésre és egyéni magatartásformákra. Azzal, hogy hangsúlyozza a társadalmi szelekciós mechanizmusait „előnyös” és „hátrányos” személyiségi típusokra vonatkozólag, lényegében egy valós ténytet fejtet. De azzal, hogy ezt a ténytet túlhangsúlyozza, perdöntőnek tekinti, olyan naiv elképzelésekbe keveredik, mint pl. az, hogy egy bürokratikus államhatalom felszámolásával „... az öngazgatású szocialista társadalomban...”, az introvertált és extravertált személyiségtípusok át kellene hogy adják helyüket annak a pszichológiailag és társadalmilag teljes mértékben érett, saját és mások sorsa felől felelősségteljesen dönteni képes embernek, aki egyaránt rendelkezik az extravertáltakra jellemző cselekvési bátorsággal, kommunikációs nyíltsággal és az introvertáltságra jellemző elmélyültséggel, kritikai belátással” (39. oldal). Egy szóval, Hódi „démonisztikus” társadalomszemléletével a Darwin—Spencer-féle mechanisztikus/determinisztikus „természetes kiválasztódási” modell egy sajátososos válfaját igyekszik visszacsempészni gondolatvilágukba.

2. *Az öröklődés kérdése személyiség- és társadalomfejlődésben.* Hódi helyesen fogalmaz, amikor azt mondja, hogy a biológiai, azaz öröklődési tényezők és társadalmi magatartásformák között nincs közvetlen áttétel. Számos idevonatkozó fejtegetése azonban igen kétes értékű. Így pl. Eysenckről szólva, ennek személyiségelméletét igyekszik „lejártni” saját nézeteinek javára úgy, hogy vak „biologizmusnak” mutatja be képzelt (naiv?) olvasójának. Azt igyekszik Eysenckre mindenáron rábizonyítani, hogy netán „ideológiai vakasággal” ámtja a világot, mivelhogy öröklött idegrendszeri alkatokban keresi a személyiségfejlődés introverziós-extraverziós irányulásait. (Közben nem veszi észre, hogy Eysencknél is, mint más korszerű személyiségkutatóknál általában, a társadalmi tényezők szerepének igenis méltó hely van biztosítva!) Egyébként Hódi az egész viselkedésgenetika egyre duzzadó irodalmát (19) mellőzve, arról akarja meggyőzni olvasóját, hogy ez a maga „tudományos módszertanával” mintegy eltünteti „... szemünk elől a feltárára és azonosításra váró társadalmi aberrációkat” (40. oldal). Ez egyébként, véleménye szerint, „szorosán összefér a pszichológia ideologikus-manipulatív funkciójával” (uo.). Egy szóval, Hódi az empirikus (humán) pszichológiát úgy igyekszik „megtisztogatni” általa vélt bizonyos „reakciós”, „polgári” elemektől, hogy ennek rendszeréből nagy sürgősen megpróbálja kirekeszteni a biológiára/örökléstanra vonatkozó téziseket, próbálkozásokat, sőt még az immár

közhelynek szánító adatokat is. Helyettük egy „kultur-tiszta” pszichológiát igyekeznek művelni, amely szerint a személyiség és egy osztálytársadalom, avagy netán az egész emberi faj fejlődése, mintha egy biológiai „légüres” térben, „súlytalansági” állapotban lebegnének?! Ilyen biológiától fosztott „kultur-” és szellem-pszichológiák” nagyon is jól ismertek az Újkor bölcsészeteiből, Descartes-tól Diltheyig. Ez merőben ellentétben van az empirikus pszichológiai tudományok legújabb kapcsolataival és összefonódásával számos természet- és társadalomtudománnyal, ahol éppenséggel a biológiai, pszichológiai és társadalmi-történelmi tényezők összjátéka, koevolúciója tör előtérbe, mint napjaink és jövőnk tudományának egyik igen-igen fontos kutatási problémája. (20)

3. *A pszichológiai típusok problémája:* Hódi itt is helyesen fogalmaz, amikor azt mondja, hogy „... tértől és időtől független pszichológiai típusról beszélni egyszerűen értelmetlenség” (36. oldal). S mégis, egész művén keresztül másról sem szól, mint olyan pszichológiai és társadalmi magatartás-„típusokról”, amelyek eleve térbeli és időbeli absztrakciók! Megjegyzi ugyan, hogy a pszichológiában már maga a „tipológia” szó is egy pusztán absztrakció, hisz „tiszta” személyiségtípusokról egyszerűen nem beszélhetünk, egész elmélkedési és elméleti vázlatát típusokra építi! S már itt megkérdőjelezhető, miért épít éppenséggel egy Leary-féle diagnosztikai rendszerre, amely eredetijében jócskán bonyolult; kettő, klinikai eredetű; három, újabb kutatások szerint igenis leegyszerűsíthető kisebb számú kategóriára (21); s végezetül, fogalmunk sincs arról, hogy a Leary-, Murray-, Schutz-, Bales-féle interperszonális viselkedést tapogató „tipológiák” mennyiben valósak és megbízhatók más kultúrákban való használatra: Mivel bizonyítja Hódi, hogy azok a magatartás-„típusok”, amelyeket történetesen elfogadott munkájában — véleményem szerint vaktából kiemelve egy Leary-féle/Murray-féle rendszerből! —, egyaránt *tipikus* magatartásformák környezetünkben-kultúránkban, tehát Bácskában, Vajdaságban stb. is, ahogy Amerikában a harmincas évek derekán voltak (Murray esetében), azaz az ötvenes években (Leary esetében)??!! Miként igazolja Hódi amerikai eredetű „típus”-válogatását, ezeknek pl. Bácskába (avagy „légüres térben”?) való elméleti átültetését, amikor jómaga belátja, hogy a „típusképződések” eleve kultúra-, illetve társadalom-specifikus folyamatok? Ennél azonban elméletileg hangsúlyosabb ez a kérdés: mi is a valódi státusa az ún. személyiség-tipológiáknak a korszerű irodalomban? Mondhatjuk, hogy igen-igen határozatlan. Egyesek szerint beszélhetünk „típusokról”, de csakis olyan értelemben, mint az orvosok kórtanban a „szindrómákról”, azaz valamely betegség-szindrómák — esetünkben pszichikai sajátságok, magatartásformák stb. — gyakori együttjárásáról (korrelációiról). Mint ismeretes, ez tudományos szempontból egy igen-igen felületes osztályzási rendszer, mert a szindrómák, azaz személyiségjelek ilyen vagy amolyan „együttjárása” (korrelációja) mögött

még semmi ok-okozati kapcsolatokat nem tételezhetünk fel; egy szindrómának pedig több okozója is lehet, illetve fordítva, egy (kór)okozó pedig több különböző szindrómát is adhat. Ezzel talán Hódi is egyezik, mégis elméleti-módszertani alapeszközéül egy sor önkényesen válogatott „pszichológiai típus” (avagy magatartásforma?) szolgál, amelyeket oly magabiztosan disztinvál és kezel, mintha valami kutya- vagy gombafajtaokról lenne szó, amelyeket „első pillantásra” is meg lehet különböztetni minden különösebb „expertise” nélkül, azaz laikus szemmel, „kapásból” is. Mások szerint, „típusokkal”, „tipológiákkal” foglalkozni pszichológiában egyszermind naivitás; „típusokat” nevezgetni meg nem más, mint nyelvi konvenció. Mert ha pontosabban utánanéznünk egy-egy ún. „pszichológiai típus” mivoltának, annak egységessége, feltételezett entitása a különböző személyiségrendszerekben (észlelési, kognitív, érzelmi, vérmérsékleti stb. rendszerekben) egyszerűen eltűnik, mintegy „szétmállik”, nem beszélve arról, hogy megfigyeléseinket, méréseinket reális és változó élethelyzetekhez kötjük. „Típusokkal” foglalkozni ezek szerint nem más, mint laikus, köznap „pszichológiákból” átvett sztereotípiákat (végtelenségig leegyszerűsített szociális ítélezéseket) éltetni tovább; s ennek hasznossága-haszontalansága éppannyi, mint a közhelyi népi előítéleteknek, „emberi természet-re” vonatkozó szólásoknak, bölcselkedő megjegyzéseknek stb. (22) Mi több, hangzik a még szigorúbb kritika, „pszichológiai típusokkal” fegyverkezni elméleti téren nem egyéb, mint szubjektív idealizmust, neo-kantizmust lopni be valamely látszólagosan „tudományos”, tehát két- vagy többértelmű ajathalmazba. (23) Hódi művében még csak távolról sem érint ehhez hasonló, szakmai szempontból igen lényeges pszichológiai tudáseméleti kérdéseket.

4. *A homeosztázis kérdése:* Hódi, mint láttuk, a magatartásformák és társadalmi viszonyok összefüggésének elemzésében kulcsfontosságúnak tartja az ún. „pszichológiai homeosztázis” elvét. Erre összpontosít; ezt tartja elvitathatatlan „alapszervezetnek” mind biológiai, pszichológiai, mind társadalmi szinten. A „homeosztázis-elv” munkájának alapjául szolgál. Ez az ún. „visszacsatolási” (feedback) koncepción épülő modell valós számos fizikai, biológiai, pszichológiai stb. rendszerben mindaddig, míg zárt rendszerekről van szó. Kérdés azonban, hogy meddig jutunk a „homeosztázis-elvvel” bármilyen s -rangú nyílt rendszerekben, amelyeknek az Ember és Társadalmá eklatáns példája. A rendszerelmélet ábécéjéről van szó, amelynek nyomát sem találjuk a vitatott műben. A „homeosztázis” elve elsősorban is fiziológiai eredetű, és itt általános érvényű, írja egy helyen Bertalanffy, a rendszerelmélet atyja. (24) „Mi több, a fogalom divatos azon időkben, amikor az ellenőrző és automatizációs mérnökség virágzóban vannak; számítógépek, szervomechanizmusok korszakában stb., amelyek éppenséggel a közérdeklődés központjában vannak, valamint akkor, amikor a „szervezet-mint-szervomechanizmus” egybevág egy me-

chanisztikus társadalom *Zeitgeist*-jével." (24:161) Fejlődésméleti szempontból ítélve pedig, írja a rendszerelmélet egy másik nagyja, Erich Jantsch, egyensúlyi állapotokról kizárólag feltételesen lehet szólni, mivel-hogy az „egyensúly egyenlő a stagnációval vagy éppen a halállal”. (25:10) Hódi mulasztása tehát az, hogy *nyitott* — rendszerelméletileg kreatív, ún. autopoietikus, tehát önmeghatározó és önreproduktív! — szerveződési rendszerekről meg sem emlékezik sem egyedi, sem pedig társadalmi szinten. Ahelyett, hogy meddő, spekulatív vitába bocsátkozik 30—40 évvel ezelőtt felállított „pszichológiai tipológiákkal” — az énkép csetlegetes önmeghatározó jellegére utalva, ellenkezve pl. Leary megsejtésével —, utánanézhethet volna korszerűbb irodalomnak is, amely nem zárt, homeosztatis, hanem éppenséggel fejlődő rendszerekkel foglalkozik az élet szerveződésének legkülönbözőbb szintjein, a mikroorganizmusoktól a emberi társadalomig. Azonban hogy ezekről beszéljünk, előbb a homeosztázis elvétől egy látszólagos merőben eltérő szerveződési elvről kellene szólni: a *homeorhesis* néven ismeretes princípiumról, azaz azon fejlődési alapelvről, amely egy fejlődési folyamatot tartósít még annak ellenére is, ha az eredeti szervezési keret időlegesen megrendül. (26) Ezért van az, hogy egy ilyen elv mélyebb átgondolásának hiányában Hódi munkája, egészében véve, anómikus, depresszív hangulatú; mélyebb értelmi-érzelmi vonatkozásban, szimbolikusan kifejezve, „szuicidális” színezetű, mindannak ellenére, hogy helyenként hanyagul odavet egy-két gondolatot, a szocialista öngazgatás eszményére való biztató remény gondolatát.

5. *Az Orwell 1984-es Hódi-„démonok”*: Hódi könyvének kezdő fejezetében erélyesen felveszi a harcot az Eysenck által hanyagul megnevezett („if you like . . .”) „Eysenck-démonnal”, azaz a szerző azon tézisével, hogy egyes viselkedésminták és bonyolult pszichológiai és morális magatartások eredetét, elméleti szinten netán fel lehet térképezni a formáció retikuláris, mindaddig még jórészt megfoghatatlan és ismeretlen működési sajátágaival. Hódi könyvét letéve, az ún. „Eysenck-démonok” „Hódi-démonokká” változtak át bennem. Az Eysenck-féle „démonvilág” Hódi-nál mintegy „átvándorol” a középagy működéséről egy rettegett, Weber-féle katonai-bürokratikus államtársadalom képzelt működési szintjére. S itt óhatatlanul az Orwell: 1984 Minisztériumi jutottak eszembe: „Igazságügyi Minisztérium”, „Szeretet Minisztériuma”, „Béke Minisztériuma” stb., amelyeknek démona egy láthatatlan, megfoghatatlan „Part”. Közös feladatuk: megsemmisíteni, meghazudtolni, „megrontani” mindent, ami eleve emberséges, egyedi, személyes, közösséget, intim emberi kapcsolatokat, szeretetet ad s igényel. Hódi társadalomkritikáit olvasva, egy belőle sugárzó „orwellisztikus” félelem és képzeletvilág bontakozik ki. Félelem és képzeletvilág egy létező meg nem is létező „démonikus társadalomról”, amelynek élén korunk „boszorkányai” állnak; pénz, tőke bürokrácia, ön-

tömjénezés, társadalmi stigmatizáció stb. stb. Vajon mennyiben valós ez a Hódi-féle „démonvilág”? Talán éppen annyiban, amennyiben Orwell 1984-es Miniszteriumai?! Tehát szimbolikusan. Ezzel egyezhetünk is, csupán Hódinál az a furcsaság, hogy nem az irodalom, hanem a pszichológia erejére és eszközeire támaszkodva igyekezik meggyőzni bennünket egy ilyen „démoni világ” *itt és most* létéről. És ez egyben Hódi legnagyobb melléfogása! Mert a pszichológia nyilván nem arra való, mint ahogy bármely más tudomány sem, hogy az irodalom és művészet jogos formáit helyettesítse. Hódi pedig éppen ezzel próbálkozott. Megpróbálta olvasóját meggyőzni „pszichológiai tudományos alapon,” hogy minden, ami rossz, deviáns, „kóros”, megrekedt stb. stb. egy emberi életben, az bizonyos társadalmi viszonyok „rontása”. Hogy hol van ez a társadalom, Hódi számára mellékes. Történetesen mily érték- és normarendszerek uralkodnak ebben a társadalomban, mily társadalmi rétegek, közösségek, végső sorban milyen társadalmi osztályok képezik a fel- s melyek az ún. alkutyákat — Hódinak ezt nem volt célja még csak távolról sem megközelíteni. Megelégszik csupán azzal, hogy orwelli beállítottsággal a „deviáció” fogalmával kizárólag társadalmi (intézményes) szinten foglalkozzék. Ebben segítségül hívja Merton amerikai szociológus „deviáció-elméletét”, amelynek révén számára is mellékes lesz, ki, miben, mikor, miért, hol, mily módon, kivel stb. stb. „deviál” egy bizonyos, ismét meghatározatlan „normától”. Arra, aki társadalmi csapdába kerül, az uralkodó viszonyokat szolgáló „konform” közösség rá fogja nyomni a stigmát, s mint ugyanazon társadalom „betege”, tovább stabilizálja a fennálló viszonyokat. Ez lenne a mű kritikai összefoglalója „dióhéjban”. Megfigyelhetjük, hogy Hódi a „modern” (bürokratikus? polgári?) társadalmakról bölcselkedve ugyanazon hibába esik, amellyel személyiségkutató pszichológus kollégáit vádolja, csak Hódi hibája ellenkező előjelű. Míg kollégáira azt mondja, hogy netán „lehátrják” az emberről társadalmiságát, ő egy képzelt társadalomról igyekszik lehántani emberségét. Ha Hódi olyannyira el lett volna kötelezve művének alkotása közben az „egyéni érték kritikussá válásának” elemzésére, mint ahogyan ezt könyvének előszavában írta, akkor egy képzelt társadalommal való „boszorkánypereskedés” helyett miért nem írt hús-vérből álló, térben és időben valós emberekről? Miért nem írt emberi közösségekről; az őt s valahányunkat körülvevő emberi sorsokról, eseményekről, bajokról, „kényszerpályákról” avagy éppen „szabadúszásról”? Nem lett volna hasznosabb ez mind neki, mind közvetlen embertársainak? Könyve így egy tudományos ambíciókkal indított mű absztrakt és idejétmúlt pszichológiai „típustanokról”, normális és kóros magatartásokról, deviáns viselkedésekről, a viselkedés túlszabályozásáról stb. stb., amely nyilván hasznára fog válni sokaknak, csak mintha nem ugyanaz a Hódi Sándor írta volna, akiről egy kollégája-kritikusa, első könyvének megjelenése alkalmából, azt írta, hogy „... létélmény és va-

lóság viszonyáról írva azokat a személyi-társadalmi viszonyokat akarja megérteni, amelyek az ő létélményét és az általa megélt valóságot formálják”. (27)

Zágráb, 1984. május 25.

Lábjegyzetek

(1) Lásd pl. Junger Ferenc interjúja, *Magyar Szó*, 1978. aug. 26; Vajda Gábor, „Humanista avantgarde”, *Magyar Szó*, 1978. nov. 25; Sinkovics Péter, „Létfejtő”, *Dolgozók*, 1978. aug. 31; Erős Ferenc, *Magyar Nemzet*, 1978.

(2) Ladányi Gusztáv, „A pszichológia identitás-zavara? — Hódi Sándor: Pszichológia és ideológia, Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. —”, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 39:540—544, 1982.

(3) Vö. pl. Hódi Sándor, „Pszichológia és ideológia”, *Hid*, 1979, 43:1035—1047; „Legitimáció vagy mítoszrombolás — Tűnődés az elemésztő szenvedélyről, a halálcsíráról és egy szerzői szándék kudarcáról”, *Hid*, 48:330—339, 1984.

(4) Lásd pl. Soter, D., „Predstave o čoveku u psihologiji”, Nolit, Beograd, 1978. vs. Dzekobi, R. „Društveni zaborav”, Nolit, Beograd, 1931.

(5) Junger F., ibidem.

(6) Allport, W. G. The historical background of social psychology. In *The Handbook of Social Psychology*. Vol. I. Ed. by G. Lindzey and E. Aronson. Readings, Mass, 1968.

(7) Lásd pl. House, J. S., Social structure and personality. In *Social Psychology: Sociological Perspectives*. Ed. by M. Rosenberg and R. H. Turner. Basic Books, New York 1981.; Pataki F., *Az én és a társadalmi tudat*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.

(8) Vö. Leary, T., *Interpersonal diagnosis of personality*. The Ronald Press., New York, 1957.

(9) Pertorini Rezső—Polcz Alaine, *Orvosi pszichológia a gyakorlatban*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1976.

(10) Lásd pl. Heather, N., *Radical Perspectives in Psychology*, Methuen, London, 1976; Cooper, D., *Psibijatrija i antipsibijatrija*, Naprijed, Zagreb, 1980.

(11) Ellis, A., „Too much Piz-Szasz? — Thomas Szasz: Sex by Prescription. Garden City, N. Y.: Anchor Press/Doubleday, 1980. *Contemporary Psychology*, 26:676—677, 1981.

(12) Lásd pl. Kendell, R. E., *The Role of Diagnosis in Psychiatry*. Blackwell Scientific Publ., Oxford, 1975.

(13) Lásd pl. Watzlawick, P. Weakland, J., Fisch, R., *Change: Principles of Problem Formation and Problem Resolution*. W. W. Norton & Comp., New York, 1974; Haley, J., *Problem Solving Therapy*. Harper & Row, New York, 1976; Buda Béla (szerk.), *Pszichoterápia*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981.

(14) Kulcsár Kálmán, *A szociológiai gondolkodás fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

(15) Lásd pl. Gibbs, J. P., The Sociology of Deviance and Social control. In *Social Psychology: Sociological Perspectives*. Ed. by M. Rosenberg and R. H. Turner. Basic Books, New York, 1981. Ch. 16.

(16) Lásd pl. Bottomore, T. B., *Sociologija kao društvena kritika*, Naprijed, Zagreb, 1977.

(17) Szasz, T. S., *The Second Sin*. Routledge & Kegan Paul, London, 1973.

(18) Dömötör Tekla, *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina, Budapest, 1982.

(19) Lásd pl. Gourlay, N., *Heredity versus Environment: An Integrative Analysis. Psychological Bulletin*, 86: 596—615, 1979; Barash, D. P., *Szociobiológia és viselkedés*. Natura, Budapest, 1980.

(20) Lásd pl. Lumsden, C. J. and Wilson, E. O., *Genes, Mind and Culture: The Coevolutionary Process*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1981

(21) Vö. Swensen, C. H., *Introduction to Interpersonal Relations*. Glencoeveiw, Ill.: Scott, Foresman & Comp., 1973.

(22) Vernon, P. E., Multivariate approaches to the study of cognitive styles In *Multivariate Analysis and Psychological Theory*. Ed. by J. R. Royce. Academic Press, London, 1973.

(23) Weckowicz, T. E., „Comments on Vernon's Paper”, *ibidem*.

(24) Bertalanffy, von L., *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. George Braziller, New York, 1968.

(25) Jantsch, E., *The Self-Organizing Universe: Scientific and Human Implications of Emerging Paradigm of Evolution*. Pergamon Press, Oxford, 1980.

(26) Waddington, C. H., *Tools for Thought*. Paladin, Forgmore, St. Albans, 1977.

(27) Erős Ferenc, *op. cit.*